

Párbeszéd a nemek közti egyenlőségről: Egyenlő méltóság és női jogok

Antoni Rita beszámolója

A Friedrich-Ebert-Stiftung a „Nemek közötti igazságosság Kelet-Közép-Európában” című, 2012 óta futó regionális programja keretében 2016. március 21-én tartotta „Egyenlő méltóság és női jogok” című párbeszéd fórumát. Mi az emberi méltóság fogalmának politikai relevanciája? Milyen viszonyban van az egyenlőséggel és az egyenlő jogokkal? Van-e különbség nők és férfiak méltósága között? Mit jelent a méltóság az állam szerepéről való elképzeléseink, illetve a média szabadsága szempontjából? Többek között e kérdéseket járták körül külföldi és magyar előadók a nagyszámú, egyetemi hallgatókból, kutatókból, valamint politikai pártok, vállalatok, szakszervezetek és nőszerzetek képviselőiből álló közönség előtt.

Kováts Eszter, a FES munkatársa, a párbeszéd fórum-sorozat szervezője megnyitó beszédében a különböző világnézetek közti kulturált párbeszéd fontosságát emelte ki, majd a nők méltósága témájának aktualitására négy példát említett: 1) Magyarország még nem ratifikálta az Európa Tanács (egyebek mellett az) erőszak áldozatainak emberi méltóságának helyreállítását célzó intézkedéseket előíró Isztambuli Egyezményét. 2) A konferencia napján volt az Egyedülálló Szülők Világnapja, akik helyzetének javítása érdekében nőszerzetek törvénymódosítási javaslatot kezdeményeztek. 3) A fórumot megelőző napon zajlott a „Másállapotot a szülészetben!” elnevezésű, a szülő nők emberi méltóságáért fellépő tüntetés. 4) A közelmúltban egy internetes lap olyan elfogadhatatlan hangnemben írt egy politikai párt elnökének feleségéről és kislányáról, hogy az világnézeteken átívelő közfelháborodást váltott ki. Vannak tehát olyan témák, amikben úgy tűnik, hogy konszenzus van, és Kováts szerint ezt a Parlament Kulturális Bizottságának „Női Méltóságért” elnevezésű albizottságában is ki lehetne használni. (A megnyitóbeszéd szerkesztett formában online is megjelent, [itt](#) olvasható.)

Ezek után Pető Andrea moderátor (történész, az MTA doktora) felkérte a Litvániából érkezett **Šarūnas Liekis** (a Vytautas Magnus Egyetem tanára, a Politikatudományi és Diplomáciai Kar dékánja) „Az emberi méltóság fogalmának politikai relevanciája” című előadása megtartására. Liekis felvázolta a fogalom történetét: a *dignitas* az ókorban és a középkorban az emberi mivolthoz kötődött, a 19. századtól kezdtek el különféle társadalmi reformmozgalmak alkalmazni, ellensúlyozva a társadalmi rétegződés hatásait illetve a hatalmon levők befolyását. Mások a szekularizálódáshoz kötik a fogalom elterjedését: a szentség többé nem kevesek privilégiuma, hanem minden emberben megvan. (Egy felszólaló szerint a méltóság univerzálissá válása köthető a demokráciához, a koloniális rend felbomlásához is.) Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) úttörőnek bizonyult a méltóság fogalmának használatában, ugyanakkor mivel a méltóságnak nincs fix jelentése (eltérő pártállású, világnézetű emberek is használják), nem szolgáltat univerzális alapot az emberi jogi kérdések megítéléséhez. A fogalom értelmezése kontextusfüggő és sokszor vitatott. Ennek egy példája a „törpedobálás” (*dwarf tossing*) kapcsán kirobbanó vita: 1995-ben egyes francia városokban betiltották a „szórakozás” e módját a résztvevők által hajigált törpenövésű ember méltóságára hivatkozva. Egy Manuel Wackenheim nevű érintett azonban panaszt tett az intézkedés ellen azzal az indokkal, hogy a „játék” az ő emberi méltóságát nem sérti,

ellenben betiltása megfosztja az eddigi megélhetési forrásától, és a munkanélküliség már valóban a méltósága megsértése. A strasbourgi Emberi Jogi Bíróságig elment az ügy (Wackenheim v. France, 2002), ahol az az ítélet született, hogy a méltóság tiszteletben tartása közügy, és nem egyéni megítélés kérdése. (A későbbiekben Balogh Lídia utalt rá, hogy ezt érdemes lehet figyelembe venni a prostitúció-vitában is.) Később egy hozzászóló azt a véleményt fejezte ki, hogy fontos lenne az emberi méltóság kollektív értelmezéséből adódó egyéni következményeket kezelni (vagyis: nem elég kimondani, hogy valami sérti az emberi méltóságot, alternatívát is kell tudni biztosítani, pl. más munkalehetőséget).

A második előadást **Zuzanna Radzik**, a varsói Pápai Teológiai Egyetem PhD hallgatója tartotta „Férfiak és nők méltósága a római katolikus egyház tanításában” címmel. A progresszív katolikus teológus áttekintette a különböző pápai megközelítéseket a nemi egyenlőség kérdéséhez. A hívők számára az emberi méltóság abban gyökerezik, hogy Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette – azonban a katolikus dokumentumok nem mindig konzekvensek akkor, ha a nők méltóságáról van szó. A 20. század második felének társadalmi változásai után már lehetetlen volt a női alárendeltség elvárásának explicit fenntartása – és már az is látható volt, hogy nem lehet otthon tartani a nőket –, így, ellensúlyozva a világi feminista irányzatok vélt túlkapásait, egy, (kívülről) „új feminizmusnak” elnevezett jelenség bontakozott ki az egyházi tanításokban – cseppet sem mentesen a régi elvárásoktól: az „igazi” feminizmushoz kapcsolódó „igazi” női méltóságról rendre kiderül, hogy az gyakorlatilag a hagyományos női szerepnek való megfelelés.

II. János Pál 1988-ban a „Mulieris Dignitatem” című apostoli levelében értekezett a nők méltóságáról és hivatásáról, megfogalmazva egyben a szexuális forradalommal szembeni kritikáját. 1995-ben, a pekingi női világkonferencia alkalmából írt apostoli levelében („Levél a nőkhöz”) bevezette a „női géniusz” fogalmát, amelyben az előadó szerint minden, a patriarchátus szempontjából megfelelő női tulajdonság egyesül, a nő életének kontrollálhatósága érdekében. 2004-ben Joseph Ratzinger akkor még bíboros (a későbbi XVI. Benedek pápa) folytatta a II. János Pál által kijelölt irányt és közreadta a „Levél a katolikus egyház püspökeihez a férfiak és a nők egyházi és világi együttműködéséről” című írását – amelyben, mint az előadó rámutatott, a cím ellenére a férfiakról nem sok szó esett. Ferenc pápa már azt mondja, hogy szükséges új teológiát fejleszteni a nőkről, de – és Radzik szerint pápai működésének ez a gyenge pontja – azt nem mondja ki, hogy baja van a régivel, és ő is gyakorta használja elődje „női géniusz” fogalmát.

A feminista teológia éppen ezt az „egyenlő, de nem egyforma” nézetet kritizálja, és azt, hogy a konzervatív teológiai tanítások szerint a nőknek két lehetősége van: az anyaság vagy a szüzesség. Az ideális nő pedig Mária, aki egyesíti a kettőt; azaz, mint a feminista teológia rámutat, olyan szerepmodellt állít a nők elé, amit lehetetlen követniük. A feminista szempontú kritika arra is kitér, hogy még az apácáktól is elvárás az anyaság spirituális formája. Azaz a biológiai adottságaik ürügyén a nők nem szabadulhatnak semmiképp az anyaság elvárásától (annak ellenére sem, hogy a férfiakról az apaság kapcsán nincs az egyházi tanításokon belül hasonló diskurzus). Továbbá, a Teremtés könyvében láthatjuk, hogy Isten mind a férfit, mind a nőt személynek teremtette. Felmerül ráadásul az a kérdés, hogy hogyan áldozhatjuk fel magunkat mások érdekében, ha először nem birtokoljuk önmagunkat?

A szünet utáni első előadást **Koltay András**, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának tagja tartotta „Emberi méltóság versus médiaszabadság?” címmel.

Előadásában abból indult ki, hogy az alapvető jogok eredetileg egyéni, szubjektív jogként alakultak ki: például a szólásszabadság az állammal szemben védi az egyént. A '90-es években a szubjektív jogok mellé adódott az alapjogok objektív tartalma, melyek esetében nem elég az állam részéről a távolmaradás, hanem tevőleges, pozitív elkötelezettséget kell tanúsítania az alapjogok védelmében. Például a sajtószabadság alapvetően mindenkit megillet, de az állami feladat nem áll meg a passzivitás szintjén. Az államnak pozitív kötelezettsége biztosítani a sokszínű véleményeknek teret adó médiapiac létrejöttét.

A Médiatörvény (2010. évi CLXXXV. törvény. a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról) kimondja, hogy „(1) A médiatartalom-szolgáltatónak az általa közzétett médiatartalmakban, illetve azok készítése során tiszteletben kell tartania az emberi méltóságot. (2) Tilos a megalázó, kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek médiatartalomban történő, öncélú és sérelmes bemutatása”. Nem határozza meg azonban, hogy ez pontosan milyen eseteket fed le. A fenti törvényre hivatkozó egyéni becsületsértéssel kapcsolatos panaszokat a Médiahatóság általában elutasítja, mert az emberi méltóság megsértésnek tilalma a Médiatörvényben nem az egyén személyes jogára utal, hanem objektív jogra: azt jelenti, hogy a médiának mentesnek kell lennie az emberi méltóságot sértő tartalmaktól. Ellentétben a polgári perekkel, a Médiahatóságnál a sértett személyes feljelentése nélkül is indulhat eljárás, mert az emberi méltóság védelme objektív: a közönség joga, hogy ne legyen kitéve az emberi méltóságot sértő médiatartalmaknak, így egy kifogásolható médiatartalom ellen bárki kezdeményezhet eljárást.

Az egyik első kapcsolódó eset (2008) „Az igazság ára” című kereskedelmi televíziós vetélkedő kapcsán történt. A vetélkedő abból állt, hogy a résztvevőknek magánéletükkel kapcsolatos kérdéseket tettek fel hazugságvizsgáló használatával, amelynek eredményeit azonban nem ismerhették meg. Aki később, az élő műsorban az adott kérdésre – a poligráf kétes eredményeinek tükrében – „hazugsággal” válaszolt, kiesett. Az egyik játékos a „Fizettek-e már önnek a szexért?” kérdés kapcsán esett ki. A Médiahatóság egy néző bejelentése nyomán indított eljárást, és kimondta: a kifogásolt médiatartalom „azt közvetíti, hogy az emberi személyiségnek nincsen integráns, érinthetetlen tartománya, az ember átlátszóvá alázható. A műsorban résztvevők a magánélet legbensőbb körének feltárására pénznyeremény elérése érdekében vállalkoznak, így a műsor azt az üzenetet hordozza, hogy a magánszféra és az emberi méltóság nem sérthetetlen, anyagi érdekből nyilvánossá tehető, konzumálható”.

A következő kapcsolódó eset 2011-ben történt, a „Szerelem a legfőbb szinteken” című műsorban, ahol tizenkét női játékos versenyzett a műsorvezető kegyeiért, aki feladatokat talált ki számukra. Az egyik játékosnak különféle tárgyakkal, pl. egy fagyott ponttyal kellett tusolnia, azzal dörzsölgetnie magát. A Médiahatóság ez alkalommal is úgy döntött, hogy az emberi méltóság értékével ellentétes üzenetet hordozott a műsor, függetlenül attól, hogy maguk az érintett szereplők beleegyeztek a feladatba, illetve nem érezték azt a méltóságukkal ellentétesnek. Mint az ítélet

kimondja, „(...) a szereplők részéről a személyiségi jogokat sértő magatartáshoz való hozzájárulás sem korlátlan; a hozzájárulás (önrendelkezés) korlátja, hogy az társadalmi érdeket nem sérthet vagy veszélyeztethet”.

A 2014-es Class FM-ügyben – a rádiós műsorvezetők viccelődtek a gólyatábori nemi erőszak kapcsán – nem merült fel a személyiségi jogok megsértése, mert a médiában elvileg sehol sem azonosították az áldozatot, az emberi méltóság megsértése azonban ezúttal is megállapításra került. „A műsor vidám, kötekedős alaphangulata eleve nehezen tekinthető alkalmasnak a téma emberi méltóságot tiszteletben tartó bemutatására, a műsorvezetők pedig szinte természetesnek, elkerülhetetlennek, olykor pedig szinte vonzónak beállítva beszéltek a bűncselekményről, illetve a gólyatáborokban előálló hasonló helyzetekről” – áll a határozatban.

A 2015-ös Éden Hotel-botrányt – a vetélkedő egy férfi játékos a erőszakosan közeledett női játékostársához – még Koltay is nyomasztónak találta annak ellenére, hogy igen sok jogsértést látott már. Megítélése szerint a kifogásolt jelenetben szereplő nőt használati tárgygyá degradálta a tartalom. A nők elleni erőszak egy létező társadalmi jelenség, de ellenpontosítás nélkül nem lett volna szabad bemutatni. Azaz, a műsor készítőinek valamilyen módon problematizálni kellett volna a történeteket, de az erőszakoskodó versenyző nem kapott semmilyen büntetést. „A Médiatanács megállapította, hogy az inzultus bemutatásával a Médiaszolgáltató elfogadható magatartásként ábrázolta az agresszív szexuális közeledést és az esetleges elutasítást követő verbális bántalmazást” – áll az ítéletben. Az ellenpontosítás hiányával a médiaszolgáltató azt az üzenetet közvetítette, „hogy ez a fajta viselkedés egyébként az emberi méltóság tiszteletével nem összeférhetetlen, nem éri el azt a szintet, hogy az érintett szereplőt miatta megbüntessék, a normalitás határain belül van, egy médiaszolgáltatásban különösebb ellenpontosítás nélkül, jogszerűen megjelenhet”.

Felvetődött a közönség részéről az a kérdés, hogy kívül áll-e a Médiahatóság hatáskörén a becsületsértés, ha a sértett beteg vagy kiskorú személy. Koltay erre azt válaszolta, hogy ilyen esetben a sértett jogi képviselője tehet az ügyben lépést, de az akkor is a polgárjog alá, és nem a Médiahatóság hatáskörébe tartozik. Egy másik kérdésre az előadó azt válaszolta, hogy ha a hajléktalan emberek bemutatása terén egyelőre nem is, de legalább a romák médiareprezentációja terén lát némi pozitív változást. (És ez már médiaetikai kérdés, mert becsületsértési pert önmagában nem lehetne arra hivatkozva indítani, hogy megnevezik valakinek a nemi vagy faji hovatartozását.)

Balogh Lídia (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont) „Az emberi méltósággal kapcsolatos feminista perspektívák” címmel tartotta meg előadását. Kezdeként elmondta, hogy a széles körben ismertté vált Class FM ügy – amelyben szerinte a fő probléma az volt, hogy a műsorvezetők a nőről relációnális lényként, valaki tulajdonaként, az erőszakra pedig mint elkerülhetetlen természeti katasztrófaként beszéltek – nem volt előzmény nélküli, és már több hasonló ügyben került panasz a Médiahatósághoz. Azonban – szintén a Class FM részéről – a „hogyan erőszakoljunk meg egy nőt Kispolskiban” témájú kedélyes beszélgetés esetében a Médiahatóság akkor, 2012-ben, még nem tartotta indokoltnak a szankciót. Az azóta hasonló ügyekben kiszabott büntetések optimizmusra adnak okot.

Peter Bergerre hivatkozva (1970) Balogh mellett foglalt állást, hogy a korábbi, társadalmi normáknak való megfeleléshez kötött becsület fogalmát váltotta fel a mindenkit alanyi jogon megillető méltóság. Christopher McCrudden szerint (2008) az emberi méltóság mint fogalom szerepe jelentős az emberi jogi vitákban; „nem azért, hogy egyértelmű tartalommal tölti meg az emberi jogokat, hanem azért, hogy hozzájárul bizonyos emberi jogi értelmezési és ítélkezési módszerekhez”. Kant (1785) és Ronald Dworkin (1982) kapcsán pedig elmondható, hogy az államnak intézményvédelmi kötelezettsége van az emberi méltóság vonatkozásában, illetve hogy az állam feladata, hogy biztosítsa az egyének számára az önrendelkezés (egyenlő) jogát.

Balogh is bemutatott néhány vonatkozó ügyet: elsőként az „Alig használt emberi méltóság sürgősen eladó” felirattal ellátott Bombacsirke-reklámot, amely a nőket testrészekre degradálva, dehumanizálva ábrázolja. A nők emberi méltóságának megsértése felmerül az olyan szórakoztatóipari termékek esetében is, mint pl. *A szürke ötven árnyalata* című könyv és film (amivel kapcsolatban azonban fiktív jellegénél fogva nem indítható eljárás). További példa volt a Füttyös Gyurinak emléket állító (szerencsére végül meg nem valósult) tűzfalfestmény-javaslat, amely azt ábrázolja, amint valaki egy újsággal egy nő fenekére csap.

Az Európai Parlament 2013-as állásfoglalása a nemi sztereotípiák felszámolásáról hangsúlyozza „annak fontosságát, hogy előmozdítsuk a női méltóságot tiszteletben tartó nőábrázolást/nőképet, és hogy küzdjünk a kitartó nemi sztereotípiák ellen, különösen ami a lealacsonyító ábrázolások túltengését illeti, teljes mértékben tiszteletben tartva egyúttal a sajtószabadságot és az önkifejezés szabadságát”. A Európa Tanács nők elleni erőszak és a családon belüli erőszak megelőzéséről és leküzdéséről szóló egyezménye (ez a fentebb is említett Isztambuli Egyezmény, amelyet Magyarország 2014-ben aláírt, de még nem ratifikált) kommentárjában pedig a következő olvasható: „a médiaorgánumok az önszabályozás keretében törekedjenek a nők méltóságának tiszteletben tartására, illetve kerüljék a társadalmi nemekkel kapcsolatos káros sztereotípiákat, a nőket lealacsonyító és a szexualitást az erőszakkal társító ábrázolásmódot, valamint a nőkkel szembeni erőszak szenzációhajhászó bemutatását.” Az előadás azzal a konklúzióval zárult, hogy az emberi méltóság fogalma ígéretes eszköz a nemek közötti egyelőségről szóló párbeszéd előremozdításában – figyelembe véve a fogalom körvonalazatlanságát, illetve a tartalmáról szóló vitákat is.

Az utolsó előadást a hajléktalan emberek érdekeit képviselő – hajléktalan emberekből és (kisebb arányban) lakhatással rendelkező szövetségeseikből álló – A Város Mindenkié csoport két aktivistája, **Lakatosné Jutka és Papp Gáspár** tartotta „Baloldali szempontok az emberi méltósággal kapcsolatban” címmel. Lakatosné Jutka felvázolta a hajléktalan emberekkel kapcsolatos sztereotípiát, miszerint a lakhatásukat elveszített emberekre olyan személyekként szokás gondolni, akikből hiányzik a cselekvőképesség. Ennek kapcsán arra is kitért, hogy az általa reprezentált társadalmi csoportra sértő olyan formában utalni – „hajléktalan emberek” vagy „hajléktalan nők illetve férfiak” helyett –, hogy „a hajléktalanok”. „Ez az ábrázolás a méltóságunkban sért; olyan, mintha nem lenne akaratumk, gondolatunk, lelkünk – mintha üresek és hidegek lennénk. Esetleg szánalmat kelthetünk, de semmiképpen nem lehetünk partnerek, polgártársak, politikai cselekvő emberek.” Személyes példákkal mutatott rá arra, hogy nemcsak a

közgondolkodás áldozathibáztató, de még az elvileg segíteni hivatott állami intézményrendszer is megbélyegzi a hajléktalan embert önhibáján kívül létrejött helyzete miatt, legyen szó akár orvosi ellátásról, álláskeresésről, szolgáltatás igénybe vételéről, ügyei intézéséről – ha pedig nem alázódik meg, és megpróbál kiállni az emberi méltóságáért, azt további szankciókkal torolják meg.

Az amerikai Picture the Homeless szervezet mintájára alakult AVM szembemegy e megbélyegző attitűddel, és küzd több munkacsoportban a hajléktalan emberek érdekvédelméért, a kilakoltatások és a hajléktalanság kriminalizációja ellen. Például a Hanem hajléktalan és lakásszegénységben élő nők problémáival foglalkozik, ez a csoport csak nők számára nyitott. A munkacsoport most elsősorban a gyermekek családból való, anyagi okokból történő elvétele ellen folytat kampányt: Nemrégiben indítottak csoportot a NANE közreműködésével Erő a Változáshoz néven: a csoport célja az, hogy az érintett nők önbecsülését, önérvényesítési képességét megerősítse, ami az aktivizmusban is hasznukra válhat. A nemek egyenlőségének elve az AVM egészében is érvényesül.

A párbeszédforum által világossá vált, hogy az emberi méltóság fogalma hatékonyan alkalmazható a társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos diskurzusban, különösen a nőjogi és szegénységellenes diskurzusban. A feladat, hogy a jelentését, tartalmát meghatározzuk, még nem zárult le, azonban a fogalom különösen jó hivatkozási pontnak bizonyul az eltérő világnézetű emberek közti dialógusban.

A rendezvényről a sajtó is beszámolt: az mno.hu, a [Magyar Narancs](#) és [Barok Eszter feminista blogja](#).